

CUMHURİYET ÖNCESİ VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BURSA'DA EL SANATLARI

Crafts in Bursa Pre-Republic and Republic's First Years

Mehmet KAYA*

Özet

Bursa tarihin en eski dönemlerinden beri ekonomik bakımdan önemli bir merkez olmuştur. Bu özelliği Bizans ve Osmanlı Devleti devrinde de devam etmiştir. Ekonomik faaliyetler bakımından el sanatlarının önemli bir katkısı vardır.

El sanatlarının çeşitliliği hem uğraşılan alanların farklılığını ortaya koymakta, hem de şehrin ekonomik yapısını kuvvetlendiren bir yapı göstermektedir. Kunduracılık, debbağlık, bıçakçılık, boyacılık bu el sanatları içinde ilk akla gelenler arasında sayılabilir.

El sanatlarının gelişmesinde esnaf birlikleri ve cemiyetlerin önemli payı vardır. Meslek ahlakının sürdürülmesinde bir kontrol mekanizması oluşturmuş, hem de daha kaliteli üretime imkan sağlamıştır. Çırakların belli bir disiplin altında sanatlarını öğrenmeleri, aynı zamanda bu sanatı usta olarak öğretmeleri sanat dalının gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur.

El sanatları XIX. Yüzyıl sonları ve Cumhuriyetin ilanı sonrası olmak üzere iki kısımda ele almak mümkündür. Kunduracı, debbağ, kabzımal, bıçakçı, boyacı, maçı gümüş işlemeciliği, kağıtçı olmak üzere Cumhuriyet öncesi dönemin belli başlı el sanatları arasında sayılabilir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu el sanatlarından bazıları diğerlerine göre ön plana çıkmaya başlamıştır. Araba imaları, debbağlık, kağıt imali gibi. El sanatları görkemli durumunu 16.-19. Yüzyıllar arasında göstermiştir. Bu el sanatlarının bu dönem içinde gelişmesi sadece Bursa ile sınırlı kalmamış, buradan devletin diğer şehirlerine ihraç edilen, hatta bazı şehirlerde el sanatlarının gelişmesine öncülük etmesi bakımından belirleyici bir konumu olmuştur. Sanatkarların sanatlarını geliştirmek adına gereken çalışma disiplini yanında, sanat ahlakını da gözeterek hareket etmeleri önemli bir nokta olarak belirtilmelidir. Sanat öğrenen çırak öğrenimi boyunca ustasından görerek ve incelikleriyle kavraması, sanatını geliştirmesi anlamında dikkate değer bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. El sanatlarındaki bu gelişmesi sayesinde döneme iz bırakacak eserler ortaya konulmuştur.

XIX. Yüzyılda makineleşme ile birlikte el sanatları da gerileme içerisine girmiştir. Avrupa'nın seri üretimle daha ucuza mal imal edip satması, zanaatkarların el emeği ile elde ettikleri ürünlerin daha pahalı olması sebebiyle bunların alım gücünün azalmasına neden olmuştur. Bu makalede Cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla şehirdeki el sanatlarının durumuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Bursa'da El Sanatları, Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyetin İlk Yılları

Abstract

Bursa's history since the most ancient times was an important center of economic maintenance. This feature also continued during the reign of the Byzantine and the Ottoman Empire. There is an important contribution in terms of economic activities and crafts.

The diversity of crafts and reveals the diversity of the areas dealt with in the show as well as a structure that strengthens the city's economic structure. Shoemaking, Tanners, cutlery, painting listed among the first ones in the crafts.

The development of crafts and trades unions have an important share of the community. Occupation has created a control mechanism for the maintenance of morality, and has enabled better quality production. Apprentices learn their art under a certain discipline, but also hold an important place in the development of this art as a master of arts teaching.

Crafts can take in two parts, XIX. Century and after the proclamation of the Republic. Shoemaker, Tanners, middlemen, cutlery, painters, match silver processing, are among the major craft. including the pre-Republic period. Some of these crafts with the proclamation of the Republic began to prominence than others. Car manufacturing, Tanners, such as paper should be fine. Crafts splendid condition 16.-19 centuries. It showed in centuries. This is not limited to the development of crafts in this period only in Bursa, which are exported to other cities in the state here, even some of the city has been in the hands of a dominant position in terms of being a pioneer in the development of art. Besides working discipline needed to improve the art of artisans, art considering the morality of the act should be mentioned as an important point. Seeing the master apprentice learning throughout the learning and understanding of the intricacies of art, remarkable in terms of the development of art emerges as a state. Crafts were introduced in the period to leave a mark it works thanks to this development.

XIX. crafts with mechanization Century has entered into a recession. and sells cheaper to mass production with Europe, due to the more expensive products of craftsmen earned by manual labor has led to a reduction of their purchasing power. The first years of the Republic will be discussed in this article as the status of crafts in the city.

Keywords: Brussa, Craft in Brussa, Pre-Republic and Republic's First Years

Giriş

Bursa'da el sanatlarının tarihi gelişimi bakımından önemli bir yeri vardır. Bunların birtakım lonca ve birlikler şeklinde varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Cumhuriyet öncesinde esnaf birliklerinin kendilerine özgü talimatnameleri olup, zanaatkârlar arasında doğabilecek sorunları halletmek, sanatın gelişmesine katkıda bulunmak, zanaatkâra ihtiyaç duyacağı durumlarda yardımcı olmak, bu birliklerin amaçları arasında yer almıştır. Kurulan yardım sandıkları ile üyelerine daha iyi imkânlar sunabilmeyi de ihmal etmemişlerdir. Belediyenin 1912 yılında yayımladığı talimatnameye bütün esnaf birliklerinin uyması sağlanmıştır (Eğilmez, 1939: 37). Tarihte Bursa'daki el sanatları ile ilgili bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bunların ne durumda oldukları Cumhuriyet öncesi ile bir karşılaştırma yapılarak ele alınacaktır.

A-Cumhuriyet Öncesi Bursa'da El Sanatları

1-Kunduracı ve Makineci Esnafı

Bu esnaf birliği eskiden beri mevcut ise de, 1926 yılında çıkarılan kanunla bir düzenleme getirilmiştir. Cemiyetin toplantı adresi Zeytin Hanı'nda otuz iki numara idi. 1926 yılı itibarıyla bu birliğe doksan dükkân kayıtlıydı. Yerli kösele yanında Avrupa'dan getirilen köseleler de işlenmekteydi.

2-Dülger Esnafı

Bu birliğin 1924 yılı itibarıyla bir cemiyete dönüştüğü görülmektedir. Cemiyet merkezi Çıra Pazarı'nda olup, yüz elli esnaf kayıtlıydı (BOA, Dahiliye Nezareti İdare Kısmı DH. İD, 38-2/28).

3- Perukâr Esnafı

Cemiyet 1925 yılında kurulmuş olup, iki yüz üyesi vardı. Bunlardan üç üye kadınlar için çalışmaktaydı. Otuz üye birinci iş olarak bu sanatı yürütürken, diğerleri de kahvecilik ve benzeri mesleklerle bu sanatı yerine getirmekteydiler.

4-Debbağ Esnafı

Cemiyetin 1926 yılındaki merkezi At Pazarı'ndaydı. Bu sanat dalında on usta, elli kalfa ve buna yakında çırak bu sanat dalında çalışmaktaydı.

5-Havlucu Esnafı

Gelincik Çarşısı'nda 1926 yılında kurulan bu birlik içerisinde kırktan fazla dükkânda faaliyet gösterilmekteydi.

6-Kabzımal Esnafı

Cemiyetin merkezi Yoğurt Hanı'nda idi. Cemiyetin başkanı Salih Efendizade Mehmet Emin Efendi cemiyetin 1926 yılındaki başkanı idi. Şehirde elliye yakın kabzımal esnafı bu dönemde faaliyet gösteriyordu.

8-Bıçakçı ve Testereci Esnafı

Cemiyetin idare merkezi Nalıncılar Çarşısı'ndaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında kırk yedi dükkânda bu birlik

faaliyetlerini sürdürüyordu. Her ölçüde bıçak, testere imal edilmekteydi. Bıçak ve testerelerin çeliği Avrupa'dan getirilmekteydi (Bursa Vilayet Salnamesi 1927, 1927: 299).

9-Boyacı Esnafı

Boyacılık Bursa'da gelişmiş bir sanat dalıydı. Eski vilayet matbaasının bulunduğu yerde Al Boyacılar vardı (Eğilmez, 1939: 68).

10-Mumcu Esnafı

Her çeşit ve renkte mum yapılmakta olup, bu mumların bir kısmı İstanbul'a gönderilmekteydi. Zarafet ve yapılışı bakımından bu mumlar büyük ilgi görmekteydi.

11-Gümiş İşlemeciliği

Bursa Darphanesinde gümüş parçaları eritilerek işlenmeye hazır hale getiriliyordu. Gümüşçülere gümüş ve altın Darphane Emini gözetiminde verilmekteydi.

12-Mutafık

Yem torbaları, eğerler, çullar yapan mutafıklar Bursa'daki el sanatları içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Ordunun ihtiyaçlarının büyük bir kısmı şehirdeki mutafıklardan karşılanmaktaydı.

13-Derici Esnafı

Şehirde tabakhanelerin çokluğu bu sanat dalının gelişmişliğini göstermekteydi. Makineleşme ile birlikte tabakhanelerin sayısı azalmışsa da bugün de bu sanat dalı varlığını sürdürmektedir.

14-Dikici Esnafı

Dikici esnafı çetlik, mest, yemeni imal etmekteydi. Bu sanat dalında çalışan esnaf Tahtakale civarında faaliyetlerini sürdürmekteydi.

15- Camcılık

Cam işiyle uğraşan yüze yakın dükkân vardı. Renkli pencere camları, fincanlar yapılmaktaydı.

16-Çanak Çömlek İmalatı

Temenyeri'nde çanak-çömlek testi imalathaneleri, Kiremitçi mahallesinde tuğla ve kiremit ocakları vardı.

17-Kağıtçılık

Cilimboz deresi kıyısındaki kağıthanelerde imalat yapıyordu. Devrin kağıt yapımında Bursa'nın önemli bir payı vardı (Eğilmez, 1939:70).

B- Cumhuriyet Dönemi El Sanatları

Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele döneminde, şehirde çeşitli sanat dallarında Türk ve gayri Müslim birlikte çalışmaktaydı. Yahudilerden üç kişi terzilikle, yirmi iki kişi marangozlukla uğraşmaktaydı. Milliyeti belirlenemeyen on yedi gayri Müslim'den onu içecek imaliyle uğraşmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında şehirde el sanatlarının durumu

Sanat adı	Sanatkâr sayısı	Sanatın durumu	Sanat adı	Sanatkâr sayısı	Sanatın durumu
Urgancılık	9	gelişmiyor	Nalbantlık	100	gelişmiyor
Bakırcılık	19	gelişmiyor	Tenekecilik	14	gelişmiyor
Terzilik	59	gelişmiyor	Çulhacılık	22	gelişmiyor
Taşçılık	5	gelişmiyor	Çömlekçilik	2	gelişmiyor
Kunduracılık	97	gelişiyor	Çilingirlik	2	gelişmiyor
Keçecilik	10	gelişiyor	Sepetçilik	20	gelişmiyor
Kireççilik	3	gelişiyor	Sarraçlık	42	gelişmiyor
Çömlekçilik	3	gelişiyor	Semercilik	20	gelişmiyor
Yorgancılık	30	gelişiyor	Sandıkçılık	4	gelişmiyor
Arakiye	15	gelişiyor	Hasırcılık	20	gelişmiyor
Mutaflık	35	gelişiyor	Debbağlık	30	gelişmiyor
Takunyacı	52	gelişiyor	Havluculuk	300	gelişiyor
Dikici esnafı	240	gelişiyor	Helvacı	15	gelişiyor
Nakkaşlık	1	gelişmiyor	Şekerci	22	gelişiyor
Bıçakçılık	50	gelişiyor	Marangozluk	46	gelişiyor
Sabunculuk	3	gelişmiyor	Arabacılık	51	gelişiyor

hakkında bilgi edinmek mümkündür (Erkan-ı Harbiye Riyaseti, 1927: 213).

1-Araba imalatı

Birinci Dünya Savaşı öncesinde şehirde altmışa yakın araba imalathanesi vardı. Bu imalathanelerde yılda iki bin beş yüz araba imal edilmekteydi. Bunların büyük bir kısmı diğer vilayetlere satılmaktaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yirmi beş imalathanede ancak elli bir usta çalışıyordu. Bu ustalar tek yaylı ve yaysız araba imaliyle uğraşıyorlar, fayton yapımıyla ilgilenmiyorlardı. Bu yirmi bir atölyede yılda sekiz yüz araba yapılmaktaydı.

2- Bıçakçılık

Şehirde önemli bir sanat dalıydı. 1924 yılında şehirde elli bıçak ve testere imalathanesi vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yılda yetmiş bin kadar bıçak ve testere yapılıyor, bunlardan bir kısmı bağ testeresi olarak İzmir'e satılıyordu.

3- Debbağlık

Şehirde otuz kadar debbağhane vardı. Debbağhanelerde yılda seksen bin koyun, on bin keçi, beş bin oğlak ve iki bin manda derisi işlenmekteydi. İşlenen derilerin büyük bir kısmı vilayet içinde tüketilmekteydi (Erkan-ı Harbiye Riyaseti, 1927:214).

Sonuç

Görüldüğü üzere Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Bursa el sanatları bakımından önemli bir konumdaydı. Çeşitli meslek gruplarından sanatkarlar bu sanatları yürütmekteydiler. Ancak sanayileşmenin hızla artmasıyla birçok sanat dalı gerilemeye ve hatta kaybolmaya başladı.

Günümüzde bu anlamada bazı kuruluşların destekleri söz konusudur. Yine de bazı sanat dalları kaybolmuş durumdadır. Şehrin ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir yer tutan el sanatlarının gelişmesinin sağlanması yanında, sağlanacak maddi ve manevi desteklerle destek verilmesi hem bu sanatların kaybolmamasını, hem de önemli bir geçim kaynağı olarak yer almasını gündeme getirecektir.

Kaynakça

- Abdülkadir 1911, Bursa Kılavuzu, Bursa.
- Ali Tevfik 1902, Memalik-i Osmaniye Coğrafyası, İstanbul.
- Ataş, Musa 1944, Bursa Kılavuzu, İstanbul.
- Bursa Vilayet Salnamesi 1927, Bursa.
- Eğilmez, Mümtaz Şükrü 1939, "Tarihte Bursa Sanatları 2", Uludağ Bursa Halkevi Dergisi, C.V, S.22, 65-72.
- Ergin, Osman Nuri 1993, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.IV, İstanbul.
- Erkan-ı Harbiye Riyaseti 1927, Cenubi Marmara Havzası Bursa Vilayeti Coğrafyası, İstanbul.